geerlijks. Daarom nog niet begeerd door een ieder. Veeleer schrikken verreweg de meesten nog voor het enkele denkbeeld van alzoo ontbonden te worden, terug. Zelfs op verre na niet alle geloovigen begeeren alzoo ontbonden te worden. Maar er zijn er dan toch, voor wie de gedachte aan deze ontbinding een begeerlijke zaak is geworden. En de apostel ging, toen hij aan de kerk van Philippi schreef, hierin allen voor.

Welke ontbinding geldt het dan hier?

En dan luidt het antwoord: Niet de losmaking des lichaams van de ziel, maar omgekeerd de losmaking der ziel van het lichaam.

Het geldt hier dezelfde zaak, die de apostel in Rom. 7 uitdrukt, door te zeggen: Wie zal mij verlossen, mij losmaken, mij ontbinden van het lichaam dezes doods?

Het woord zelf: *ontbonden te worden*, dat hier gebezigd wordt, is ontleend aan hetgeen geschiedt als men op reis gaat, als men optrekt, als men de plaats verlaat waar men dusver vertoefde.

Het wordt in de oorspronkelijke taal gebezigd van *tweeërlei* optrekken: Van het in zee gaan van den schipper, en van het opbreken van de tent bij de woestijnreis.

Eerst lag het schip aan den wal gemeerd of voor anker. Het was alzoo met kabel of ketting *gebonden* aan anker of duedalf. En nu wordt die band losgemaakt, doordien men den kabel inhaalt of het anker optrekt. Zoo komt het schip vrij. Het is nu ontbonden. En de reis vangt aan.

Of ook, men reisde niet op den oceaan, maar door de zandzee, niet in een schip, maar in een tent. Die tent stond met haar zeelen aan de pinnen vastgebonden. Doch nu worden die zeelen losgemaakt. Die pinnen uitgetrokken. De tent opgebroken en op de kameelen geladen. En de reis door de woestijn neemt een aanvang.

Twee beelden, die ook ons sterven zoo wonderschoon afteekenen.

Ginds de haven der eeuwige ruste. Tusschen ons en die haven ligt de oceaan der eeuwigheid. En nu wordt bij het sterven het scheepken van ons leven losgemaakt, en de reis naar de haven der eeuwige ruste vangt aan.

Of ook, we woonden hier in onze tente. Maar nu treedt er met het sterven verandering in. De tente die ons herbergde wordt losgemaakt en opgebroken. Onze ziel wordt ontbonden. En vrijgemaakt van dezen aardschen tabernakel, vangt ze de laatste dagreize aan, en gaat het vaderland binnen.

Doch, afgezien van deze beeldspraak, ligt aan dat *ontbonden worden* dan toch de gedachte ten grondslag, dat onze ziel aan het lichaam, en door het lichaam aan deze aarde *gebonden* was, en dat nu bij het sterven deze dubbele band wordt geslaakt, en de vrijgemaakte ziel vleugels ontvangt, om zich tot de bergen van Gods heiligheid te verheffen.

Hoe denkt ge u nu die gebondenheid van ziel aan lichaam?

Het is wel voorgesteld, als ware de ziel in het lichaam als in een kerker opgesloten. Het lichaam werd dan gedacht als iets bangs, als iets aparts, als iets dat u vreemd is, en de ziel werd daar dan in opgesloten.

Dat echter kan voor Gods Woord niet bestaan.

Dan toch zou er geen sprake kunnen zijn van een opstanding van het verheerlijkte lichaam. Wie toch eenmaal een kerker ontvlucht is, blijft dien mijden. En een *verheerlijkte* kerker is een denkbeeld dat zichzelf weerspreekt.

Neen, uw lichaam is niet de kerker, maar het orgaan, het instrument, het kleed, de verschijningsvorm van uw ziel in het zichtbare en uitwendige.

Het lichaam hoort bij de ziel. De ziel is op het bezit van het lichaam aangelegd. Buiten het lichaam te zijn, is voor de ziel een onnatuurlijke toestand. En al kan ze die scheiding niet voorkomen, toch sterft ze in de hope van eens weer, en dan op betere voorwaarden, met haar lichaam hereenigd te worden.

Zelfs beschouwt de apostel het als een voorrecht voor hen, die Jezus' wederkomst beleven zullen, dat hun die scheiding van het lichaam zal gespaard worden, en dat, zonder deze bange scheiding, het lichaam hun aan levenden lijve zal verheerlijkt worden.

Iets als op Thabor is geschied, toen Jezus verheerlijkt werd, en blonk in hemelsche glorie, zonder dat de dood tusschenbeide trad.

Het feit is maar, dat door de zonde noch onze ziel, noch ons lichaam thans is, wat ze zijn moesten, en dat dientengevolge ook de verhouding tusschen ziel en lichaam onklaar is geworden.

Dit nu is niet te herstellen, of ziel en lichham moeten eerst uit elkander worden genomen.

Vandaar de scheiding, die bij den dood intreedt.

En vandaar dat wie goed staat, naar die scheiding verlangen moet.

Immers door die scheiding gaat de weg tot hereeniging in heerlijke harmonie.

Doch dan moet ook ons lichaam voor ons een aftruk van onze ziel in het zichtbare zijn. Alle gedachte, alle kracht, alle werking, alle toeleg moet dan in de ziel huizen, en uit de ziel naar buiten pogen te dringen; en ons lichaam moet dan aan onze ziel zulk een instrument, zulk een orgaan, zulk een bewerktuiging bieden, als zij noodig heeft, om die gedachten, die werkingen, die krachten naar buiten te doen uitkomen, ter bereiking van het door haar beoogde doel.

De ziel moet dan in de centra van ons zenuwleven aan dat zenuwgestel raken. Ze moet door dat zenuwgestel in staat zijn, gewaar te worden wat er buiten haar omgaat. En evenzoo, om door die zenuwen haar innerlijke beweging op haar lichaamsfeer eerst, en dan op de wereld buiten haar over te brengen.

Niet ons oog ziet dan, en niet ons oor hoort, maar het is onze ziel die ziet en hoort, door het venster van ons oog en door de telefoon van ons oor.

Als iemand van zichzelven valt, dan is hij weg, en moet hij weer bijgebracht worden. Maar al is hij dan weg uit de waarneembare wereld, daarom is hij er toch nog. Alleen maar, zijn lichaam dient hem op dat oogenblik niet meer. Hij neemt niet meer waar, en kan niet meer door zijn lichaam werken. Doch dat hij er aldoor bleef en nog is, blijkt straks als hij weer bij komt. En ook, hij komt weer bij met precies dezelfde ziel, en die ziel is weer juist wat ze van te voren was, met dezelfde herinneringen, gedachten, verbeeldingen, werkingen en krachten.

Nu is dat „weg zijn" bij het sterven niet slechts voor een oogenblik, maar duurzaam, voortgaande tot de opstanding der dooden.

Maar in het wezen der zaak is het één en hetzelfde.

Het lichaam doet zijn dienst niet meer. Het lichaam wordt van de ziel afgenomen. De ziel is nu zonder lichaam.

Maar daarom blijft de ziel dezelfde met haar bewustzijn, met haar verbeeldingsvermogen, met haar innerlijke drijving en werking en kracht.

Er is van de ziel niets afgenomen. Ze is in niets verminderd. Alleen maar, ze staat voor een toe-deur. Ze kan in deze zichtbare wereld niet meer inzien. Ze kan de geluiden van deze wereld niet meer hooren. Ze kan in deze wereld geen werking of kracht meer doen. De uiting van haar kracht in deze wereld is haar belet.

Ware nu voor het gewaarworden of voor het zich uiten in het Vaderhuis daarboven, soortgelijk instrument noodig, dan zou de ziel in den hemel van niets af weten, en zich niet uiten kunnen.

Maar dit juist is niet zoo.

In de wereld der hemelen neemt de ziel *onmiddellijk* waar, en kan ze zich *onmiddellijk* uiten, evenals de engelen dit doen.

Ze mist dus het lichaam in deze nieuwe wereld niet. Ze heeft er daar geen behoefte aan. Ze is er zichzelve genoeg.

Het is er mede als met het oog en den verrekijker. Een kapitein op zee kan zonder zijn verrekijker in de verte niets waarnemen. Maar stel nu dat zijn verrekijker wegviel, maar dat zijn oog in een arendsoog werd omgezet, dan zou hij toch even juist en even ver waarnemen, maar nu zonder aan het instrument behoefte te hebben.

Gemis geeft dus voor het oogenblik het ontbonden zijn van het lichaam niet.

Alleen maar, de ziel weet, dat God ook zijn zichtbare wereld heeft, en dat de mensch er op aangelegd en geschapen is, om ook in *die* wereld zijn God te verheerlijken.

En daarom, en daarom alleen, blijft de ziel ook in de eeuwigheid haken naar de wederopstanding des lichaams.

Niet door eigenwillig begeeren, maar krachtens de scheppingsordinantie Gods.

Amsterdam, 5 Januari 1900.

Onze Eeredienst.

LXII.

Staat het alzoo vast, dat de Geloofsbelijdenis op de Publieke Absolutie behoort te volgen, en dat voor deze belijdenis de XII artikelen als aangewezen zijn, dan is nu nog de vraag te beantwoorden, *op welke wijze* deze belijdenis zal toegaan.

En dan ligt het in den aard der zaak, dat deze Belijdenis, evenals de Publieke Absolutie, niet twee- of driemalen op denzelfden Zondag moet herhaald worden. Dit ware een omslachtigheid die zou afmatten. Elke godsdienstoefening moet op den Zondag een eigen karakter dragen, en hetgeen we dusver afteekenden, behoort alleen thuis bij de eerste samenkomst der gemeente, in de morgengodsdienstoefening, iets, waarbij we de dusgenaamde vroegpreek uitsluiten.

Doch nu verder.

Zal men voortgaan op de wijze, gelijk dusver regel was, met deze XII Artikelen door den voorlezer te laten voorlezen? Dan nu wel niet *vóór* den dienst, maar dan toch *in* den dienst?

Ons dunkt, dit kan niet.

Zulk *voorlezen* draagt een bloot onderwijzend of herinnerend karakter. Het komt *tot* de gemeente, en gaat niet *van* de gemeente uit. Het is dan niet *haar* belijdenis, maar een belijdenis die haar nogmaals aan het geheugen wordt gebracht.

Ze hoort de bekende klanken. Ze heeft er niet op tegen. Maar zij zelve blijft er buiten.

Dit nu is in strijd met het belijdend karakter der Gemeente. Niet een ander moet voor haar belijden. De belijdenis moet van haar uitgaan, en haar daad zijn.

Doch nu rijst de vraag: Hoe zal dit?

Drie wegen staan hier open.

Men kan óf de Gemeente laten spreken door één van haar leden, óf de geheele Gemeente laten spreken, óf heel de Gemeente laten zingen.

Voor elk der drie is iets te zeggen,

In het gemeen gebruik plegen velen, die saam eenzelfde iets te zeggen, te verklaren of te betuigen hebben, zich te uiten door één die in aller naam spreekt. Zoo doet men bij een audientie, zoo doet men bij een begroeting, zoo doet men bij een vereeniging.

Op zich zelf laat het zich dus zeer goed denken, dat de belijdende leden der Gemeente opstonden na de Absolutie, en dat één hunner in aller naam de Geloofsbelijdenis, die de apostolische heet, met luider stemme uitsprak.

Alleen de moeilijkheid is, *wie* zal dat in aller naam doen? Bij het gemeenschappelijk gebed is de Dienaar de mond der gemeente. Maar als de Dienaar de Absolutie uitspreekt, en de Belijdenis zal een antwoord daarop zijn, dan kan niet dezelfde persoon ook de belijdenis uitspreken.

Afzonderlijk daartoe iemand door de gemeenteleden te laten aanwijzen, gaat evenmin, daar toch de kerkeraad medebelijdt, en een tweede organisatie van de gemeente, buiten den kerkeraad om, niet aangaat.

En daarbij komt, dat zulk uitspreken van de belijdenis door één man ons toch spoedig weer tot de oude sleur zou brengen. Het karakter van *belijden* zou er mee te loor gaan, En we kwamen ongemerkt toch weer in het oude schuitje van den voorlezer, nu *voorspreker*.

Veel beter is het daarom, dat de belijdende leden zelven *belijden*. Niet ieder afzonderlijk, maar allen saam. En dan natuurlijk staat de keuze tusschen saam*spreken* en saam*zingen*.

Ons is dit saam*spreken* vreemd. Maar over zee, in Engeland en Amerika, is het sinds eeuwen in zwang. Met name in de „kerk van Engeland".

Daar is dit spreken zelfs zoo sterk in zwang, dat alle gebeden, lofverheffingen en belijdenissen door allen saam met luider stem worden opgezegd. Het dusgenaamde *Common prayer book* dient daar zelfs voor.

Het was dus op zich zelf zeer goed denkbaar, dat een zoo korte formule als de twaalf Artikelen door allen saam overluid werd opgezegd. Temeer daar de verdeeling in twaalf artikelen, en de korte saamvatting van elk artikel, waarborg geven tegen verwarring en tegen het dooreenvloeien der stemmen.

Men laat den toon dan aangeven door het orgel, dat even inzet, en dan ophoudt, en desvereischt na elk artikel weer even zijn toon laat hooren, om aller stem bij het volgende artikel precies gelijk te doen beginnen.

Ook geldt de tegenwerping niet, dat ons volk daaraan niet gewend is. Dat waren ze in Engeland ook eerst niet. En toch heeft het daar geen jaar geduurd, of alles liep wel.

En zegt men, dat zulk saam overluid spreken in de Engelsche kerk toch vaak tot verwarring leidt, dan geven we dit toe, maar merken op, dat deze verwarring alleen insluipt bij lange gebeden en lange volzinnen, die niet kort ingedeeld zijn.

Hoort men daarentegen in zulk een kerk door allen saam overluid het Onze Vader bidden, of de twaalf Artikelen opzeggen, dan is van verwarring geen oogenblik sprake, maar vlot het alles geleidelijk en vanzelf.

Er is dan ook geen twijfel, of na enkele proefnemingen zou zulk saâm belijden van de XII artikelen, die er zich zoo uitnemend toe leenen, ook bij ons zeer wel gaan, en een zeer stichtelijk karakter dragen.

Reeds nu wordt het onder ons gewoonte, dat de doopvaders niet enkel het hoofd buigen, maar hun *ja* luide uitspreken. Bij het doen van belijdenis neemt men hetzelfde waar. En die bangheid om in een kerk zijn stemgeluid te laten hooren, is niets dan gemis aan moed en hooger bezieling.

Wil men dat echter niet, dan blijft nog altoos de weg open, om saâm de XII Artikelen te *zingen*.

Mits dan niet naar de berijming die achter onze Psalmen staat. Die is veel te gerekt, te lang, te breed, en zou voor het zingen veel te veel tijd eischen.

Zal men de XII artikelen zingen, dan moet, met of zonder rijm, wat er niets toe doet, een korte editie van de Artikelen op maat worden gemaakt, die bijna niet dan letterlijk overneemt, en zonder allerlei tusschenvoeging, den inhoud getrouwelijk weergeeft.

Stond ons kerkgezang hooger, dan ware recitatief gezang hier nog beter op zijn plaats, en kon men, door de noten te breken, den omvang verkorten, en in het geheel meer gang brengen.

Het zingen van de Geloofsbelijdenis is dus mogelijk, en misschien zal er de voorkeur aan worden gegeven.

Maar verzwegen mag toch niet worden, dat het saâm met luider stem uitspreken van de Geloofsbelijdenis op zichzelf verre verkieslijk is.

Het zingen hoort bij de ontspanning van den geest, en de eenvoudige belijdenis van de grondslagen der Christelijke religie moet daad zijn en blijven van nuchtere kalmte en stil beleid.

Toetsing.

VII.

Het besprokene saâmvattend, komt Dr. Kuyper dan tot deze conclusie:

> En vraagt ge ten slotte, of dan toch de waarheid niet één is, en of het, zoo ze één is, wel aangaat, drie, vier voorstellingen van de waarheid, zij het al niet met gelijken rechte, naast elkander te plaatsen, ziehier dan ons antwoord. Dezelfde lichtstraal vallende door een venster van rood, van geel, of van blauw glas, kleurt wat in het vertrek staat op verschillende wijze, en waar wij, menschen, te beperkt zijn, om het witte licht kleurloos op te vangen, *is* dit verschil in lichttint van onze menschelijke beperktheid niet af te scheiden. In zekeren zin voegt het ons dan ook, steeds der waarheid indachtig te blijven, dat er bij anderen een deel kracht kan schuilen, dat wij niet grijpen konden. Maar zoover is het er van daan, dat we daarom op geestelijk gebied die andere richtingen als van gelijken rechte naast onze eigen overtuiging zullen plaatsen, dat veeleer ieder op zijn eigen standpunt, zoo het hem ernst is, niet anders *kan* noch *mag* belijden, dan dat zijn eigen belijdenis, voor zijn eigen overtuiging, de hoogste, de zuiverste, de meest adequate uitdrukking is van wat God ons in zijn Woord heeft geopenbaard.

Hier is een beeld ter opheldering gebruikt, en gelijk gemeenlijk, als men liefst op de zaak zelve niet ingaat, weidt de heer Lohman nu breed uit, om aan te toonen dat het in de besprokene zaak niet precies is zooals in het gekozen beeld.

Iets wat natuurlijk Dr. Kuyper ook niet beweert. Dan toch ware het geen beeld. Bij een beeld geldt nooit anders dan *het derde van vergelijking*.

Doch hoor hemzelven in zijn breede uiteenzetting:

> Dr. Kuyper gevoelt blijkbaar, dat in zijn stelsel iets hokt. Wat toch is dit stelsel? De Waarheid is één; wij willen de waarheid kennen, en leggen ons nu ten slotte toch neer bij *voorstellingen* van de waarheid, die wij dan *ten grondslag* gaan leggen voor verder onderzoek.
>
> De verschillende menschelijke opvattingen der waarheid komen zóó in de plaats der waarheid zelve.
>
> Nu tracht hij zijn stelsel aannemelijk te maken met behulp van een beeld. Maar dit gaat niet op. De menschen die het licht opvangen, beweren niet dat het licht op zich zelf rood, blauw enz. is; zij weten zeer goed dat dit alleen zoo schijnt, omdat het valt door ge kleurd glas. Indien de natuuronderzoeker zegt: ik weet niet hoe het licht er uit ziet, maar als het valt door dit glas ziet het er rood uit, dan is dit volkomen correct, juist omdat hij de kleur van het licht zelf niet vaststelt. Maar sprak men nu evenzoo bij het onderzoek der waarheid, dan zou men eenvoudig blijk geven van volkomen onverschilligheid omtrent de vraag „wat is waarheid". Men zou zeggen: nu ja, niemand weet wat waar is; daar zoeken wij dus niet naar; maar de een is gereformeerd, dus krijgen voor hem alle dingen een gereformeerde kleur, de ander Lutheraan, dus wordt voor dezen alles Luthersch gekleurd, enz. Dat doet er niets toe. Ieder kan kijken door het glas dat hij verkiest.
>
> Natuurlijk verwerpt Dr. Kuyper zulk plat indifferentisme; hij verklaart integendeel dat „het er verre van daan zou zijn, dat we daarom op geestelijk gebied die andere richtingen als van gelijken rechte naast onze eigen overtuiging plaatsen". Maar eilieve! waar blijft dan uwe vergelijking? Acht de man, die het licht rood opvangt, zich nader bij „de waarheid" dan hij die het geel opvangt? Meent hij dat het licht rood is, als hij weet door een gekleurd glas te zien?
>
> Zoodra iemand „zijn eigen belijdenis, voor zijn eigen overtuiging, de hoogste uitdrukking acht van wat God ons heeft geopenbaard," moet hij zich toch nog op iets anders kunnen beroepen dan... op zijn eigen „voorstelling van de waarheid" dus op zijn eigen overtuiging!
>
> Doch dit is niet de eenige fout in de redeneering. Er is meer.
>
> Zij die het licht opvangen krijgen een verschillenden indruk, naarmate van de kleur van het glas waardoor het valt. Niemand beweert nu, dat het licht óf deze kleur heeft óf wel een andere. De eene waarneming sluit de andere niet uit.
>
> Maar bij het onderzoek der waarheid staat men veelal voor een „entweder-oder".
>
> De zon draait om de aarde of zij doet dat niet.
>
> Velen hebben lang volgehouden dat de zon draait om de aarde, zich daarbij beroepende op de Schrift.
>
> Nu zou Dr. Kuyper alzoo moeten redeneeren: niemand kent de absolute waarheid; wij hebben te rekenen met het verschil van mensch en mensch, van volk en volk. De gereformeerde beginselen, zooals wij die in ons land kennen, laten niet toe dat de H. Schrift iets zou zeggen 't welk onjuist is. Derhalve eischen die beginselen vol te houden, dat de zon draait om de aarde. Maar wij mogen niet vergeten dat dit slechts eene „voorstelling is der waarheid." Zij die niet door ons glas zien, hebben wellicht een anderen kijk op de dingen. Natuurlijk is dit ook hunnerzijds slechts eene voorstelling. Niettemin blijven wij onzerzijds volhouden, dat *onze* voorstelling het dichtst komt bij de waarheid, aangezien de gereformeerde beginselen naar onze overtuiging de beste zijn.
>
> De quaestie omtrent het draaien van de zon is nu zoo uitgemaakt, dat „de geretormeerden" met in strijd geraken met hen die dit ontkennen. Maar er zijn tal van andere soortgelijke quaesties; bij voorbeeld: de tijd en wijze der schepping; de historie der bijbelboeken; enz. enz. Zal nu bij al die vraagstukken een man die de waarheid op alle gebied heeft te *onderzoeken*, — niet een kerk die „de Waarheid", d. i. Jezus Christus *belijdt* — kunnen volstaan met te zeggen: wij behoeven het hierover niet eens te worden; het zijn slechts „voorstellingen van de waarheid" waarmee wij te doen hebben, en die hangen saam met zekere voorstellingen, verschillend bij mensch en mensch, bij volk en volk?
>
> Hierop nu kan het antwoord kort zijn.
>
> De waarheid is oneindig, wij, schepselen zijn eindig, en eindig is ons inzicht. Ons inzicht in de waarheid kan dus nooit identiek zijn met de waarheid zelve.
>
> In onze beste, helderste oogenblikken zelfs hebben wij nooit anders dan een subjectief inzicht in de waarheid, dat altoos beperkt, onvolledig, en onzuiver blijft.
>
> Waren nu alle menschen gelijk, dan zou tenslotte ons beperkt en onvolledig inzicht ook bij allen hetzelfde zijn.
>
> Maar zoo is het niet.
>
> Wij verschillen, we loopen uiteen. Klimaat, geslacht, historie, omgeving, persoonlijke gaven doen ons inzicht verschillen.
>
> Maar in die velerlei inzichten zijn toch lijnen, zijn richtingen te ontdekken. En nu wordt ieder onderzoeker niet enkel beheerscht door zijn persoonlijk inzicht, maar ook door het generale inzicht van zijn soortgelijken.
>
> En daarom is het verstandig, is het geraden, is het alleen doeltreffend, zoo ge rekening houdt met die algemeene verschillen, en u aansluit bij wat het naast bij uw soort hoort.

Hij daarentegen, die acht dat hij zelf, hij alleen, van alle deze invloeden vrij, nu eens zelf persoonlijk alle dingen, op eigen risico, kan gaan onderzoeken, en zich dan op den koop toe nog inbeeldt, dat hij niet een subjectieve voorstelling van de waarheid, maar de objectieve waarheid zelve gegrepen heeft, is eenvoudig ten prooi aan zelfbedrog, en heeft zich van de eerste eischen der *Erkentnisstheorie* geen rekenschap gegeven.

Gematigd-Orthodoxe-Bond.

In de *Gereformeerde Kerk* bespreekt Ds. Kromsigt, van Wierden, eene nieuwe beweging, die onder de Hervormden aan het opkomen is.

We luisteren gaarne naar Ds. Kromsigt, en het hindert ons niet, dat hij ons persoonlijk gedurig bespreekt op een wijze, die we niet altoos broederlijk kunnen noemen.

Hij heeft onze sympathie, omdat hij *im grossen Ganzem* toch het herstel van de actie der vaderen wenscht, *en niet stil zit*. Juist dat *stilzitten* is in vele zijner geestverwanten zoo stuitend.

Zoo deed hij ook nu weer een goed werk, door aanstonds de aandacht te vestigen op een nieuwe beweging, die er in het Hervormd kerkgenootschap op zicht is, om de verouderde modernen met de ethischen in één bond tegen het confessionalisme te organiseeren.

Zichier wat hij ervan schreef in het nummer 584:

> Wie niet moedwillig zijne oogen sluit voo de geestelijke bewegingen in onze Ned. Herv. Kerk, zal moeten erkennen, dat binnen hare muren eene steeds nog in kracht winnende positieve richting zich baan breekt. Deze beweging dateert reeds van het reveil; wilt ge een jaartal, zeg dan: van de uitgave van Da Costa's *Bezwaren tegen den geest der eeuw* in 1823.
>
> Tweemaal heeft deze beweging een deel harer krachten moeten missen. De eerste maal door de afscheiding in 1834, toen de neologie (het „nieuwe licht") pas haren kop opstak en men, in zijn kerkrechtelijk geweten verschrikt en verward, meende zoo spoedig mogelijk onze Kerk maar te moeten verlaten. De tweede maal door de doleantie in 1886, toen het ergste reeds was doorstaan, toen reeds door middel van de in 1867 ingevoerde kiescolleges de eene kansel na den anderen voor de orthodoxie was veroverd, toen dus een „afscheiding" veel minder te verontschuldigen was, toen men eenvoudig uit ongeduld onze Kerk prijsgaf om, vooral door invloed van zijn ongereformeerde overheidsleer, daartoe bewogen, het met een „Vrije Kerk" eens te beproeven.
>
> Tweemaal heeft onze Kerk het verlies van vele goede krachten en van vele lieve broeders en zusters moeten betreuren, maar intusschen is de positieve, orthodoxe beweging in haar midden niet verzwakt, maar veeleer versterkt voortgegaan. Niet alleen dat zij in omvang toenam, maar ook in gehalte naderde zij (althans onder de gemeenteleden) steeds meer het oude, echte Gereformeerde. Wat vooral in de dagen van de opkomst van het „nieuwe licht" ondenkbaar scheen, is nu geschied: in tal van gemeenten, ook vaak waar eerst vijandschap was tegen de waarheid, begeert men nu niet alleen een orthodoxen, maar zelfs een beslist Gereformeerden predikant.
>
> Vooral onder de gemeenteleden is deze beweging in orthodoxe, ja ook in confessioneele, Gereformeerde richting sterk. De beweging onder de predikanten houdt hiermee, helaas, nog geen gelijken tred, al zijn ook hier teekenen ten goede te bespeuren. Natuurlijk brengt het hooger onderwijs, dat zoo goed als geheel in modernen en ethischen geest gegeven wordt, daartoe het zijne bij. Men kent de Gereformeerde theologie eenvoudig niet, en onbekend maakt ook hier onbemind. Althans bij de gebleken geestelijke en dogmatische onmacht van het modernisme, bij de steeds meer blijkende geestelijke en dogmatische onmacht van de ethische theologie mocht men menschelijkerwijze gesproken bij de studenten toenadering tot het Gereformeerde verwachten, indien deze theologie hun slechts in gepasten vorm werd voorgesteld. De tijd is er, waar de geesdrift in het ethische kamp althans bij ons zoo blijkbaar tanen gaat en men zich niet meer gevoelt als in '50—'60 bv., „de theologie der toekomst", zoo buitengemeen gunstig voor. Jammer, dat er in dit opzicht nog te weinig geschiedt.
>
> Intusschen geraakt nu onze Kerk steeds meer in een impasse, die ieder, die niet al te optimistisch is, wel zien moet. Men zou oppervlakkig zoo kunnen redeneeren: „o, onze Kerk gaat blijkbaar steeds meer in confessioneele richting, weldra is dus die heele Kerk wel confessioneel en zal dus eindelijk de *Confessie*, hare *Belijdenis*, weer in haar worden geëerd en als hare banier ook officieel door de Kerk als Kerk weer worden ontplooid".
>
> Maar zoover zijn we nog lang niet. Integendeel, juist op het gedeelte van den weg, waar we nu zijn aangekomen, dreigt *een zeer groot gevaar*. En dit gevaar is geen minder dan dit: dat onze Kerk in plaats van een *Gereformeerde* een *Remonstrantsche Kerk* zal worden.
>
> Tot nog toe hebben we over dit gevaar gezwegen. We wilden liever thetisch dan polemisch optreden. We hebben daarom getracht de Confessioneele Vereeniging te versterken door haar bij degenen, die het goeden wilden voor onze Kerk, aan te bevelen. We hebben getracht de Gereformeerde beginselen zooveel mogelijk thetisch te bepleiten en Gereformeerde lectuur bij theologen en gemeenteleden aan te bevelen.
>
> De strijd tegen degenen, die dichter bij u staan, heeft ook altijd zooveel meer pijnlijks dan de strijd tegen hen, die verder afstaan. Ook wordt die strijd u tegenover ouderen vooral meermalen door piëteit verboden of althans beleemerd. Daar zou nog heel wat meer te noemen zijn, doch hiervan zwijgen we nu liever.
>
> Doch thans is er eene brochure verschenen, waardoor we bij vernieuwing bij het bedoeld gevaar bepaald zijn geworden, en daarom mogen we nu niet langer zwijgen. We bedoelen den open brief, dien Ds. van der Meulen Jr. van Welsum aan al zijne collega's heeft verzonden.
>
> Ook hij heeft de toenemende Confessioneele beweging in onze Kerk gezien, maar niet met vreugde, doch met tegenzin, om geen sterker woord te gebruiken; we citeeren zijn eigen woorden maar liever niet. En nu heeft hij zich opgemaakt om zijne collega's te waarschuwen, om hen op te roepen om samen te stichten, wat we het best zouden kunnen noemen *een gematigd-orthodoxe Protestantenbond*.
>
> Hoezeer ook Ds. van der Meulen de toenemende kracht van de Confessioneele beweging in onze Kerk gevoelt, blijkt het best uit zijne eigene woorden. „Er is m. i.", zoo schrijft hij, „eenige haast bij de zaak, met het oog op een gevaar, waaraan wij blootstaan van de zijde der confessioneelen en crypto-confessioneelen" (d. w. z. die orthodoxen, die in hun hart Gereformeerd zijn, maar bij wie het nog niet tot bewustzijn of tot openbaring kwam.)
>
> Zooals men weet, is voor eenigen tijd van moderne zijde eene *Evangelische Vereeniging* opgericht (op initiatief van Prof. Eerdmans van Leiden, meen ik) tegenover de *Confessioneele Vereeniging*. Thans worden van orthodoxe zijde pogingen in het werk gesteld tot de oprichting van een *gematigd-orthodoxen Protestantenbond*.
>
> Men ziet het dus, wij winnen aan kracht, want onze tegenstanders zijn op verweer bedacht. Maar zoo behooren ook wij dan op tegenweer bedacht te zijn.
>
> Broeders, gevoelt ge het nu, hoe noodig het is, dat ge u nauwer aaneensluit, hoe noodig het is, dat gij allen, die van harte instemt met de drie formulieren van eenigheid onzer Kerk, met terzijdestelling van geringere geschilpunten, alom in den lande samengewerkt, hoe noodig het is, dat overal in steden en dorpen afdeelingen verrijzen van de *Confessioneele Vereeniging*?
>
> Maar waarom komen dan zoo weinig berichten in bij ons blad van nieuw opgerichte afdeelingen? Waarom vooral zorgt men er niet voor, dat in elke stad in orthodoxe streken een flinke afdeeling wordt opgericht, die elken winter minstens 4 of 5 degelijke lezingen laat houden om de Gereformeerde beginselen te bepleiten? Waarom sluiten vereenigingen, die in deze hetzelfde bedoelen, zich niet aaneen?
>
> Dat is de weg, waarlangs thans vooral moet gewerkt worden. Zóó worden centrums gevormd van Gereformeerde kennis. Zóó worden ook degenen, die daar hebben voor te gaan, tot studie geprikkeld.
>
> Of zouden in verschillende steden daarvoor de elementen niet te vinden zijn? Ongetwijfeld wel voor wie slechts wil uitgaan om ze te zoeken. Waar een wil is, daar is een weg.

En in het No. 585 vervolgde hij aldus:

> De eigenlijke *Protestantenbond* heeft thans afgedaan. Alleen in plaatsjes, die wat achteraf